

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/33

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

GAP BÖLGESİ GELİR DAĞILIMI **Kıvılcım Metin Özcan ve Ümit Özlale**

Bu çalışma "GAP BÖLGESİNDE DIŞ TİCARET ve TARIM", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR ve Prof. Dr. İrfan CİVCİR editörlüğünde hazırlanan ve 2004 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Haziran, 2012

GAP BÖLGESİ GELİR DAĞILIMI

Kıvılcım Metin Özcan.*
Ümit Özlale.**

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi, 1980 yılından itibaren artarak devam eden küreselleşme sürecinin de etkisiyle hızlı bir ekonomik ve finansal serbestleşme döneminden geçmiş, neo-liberal iktisat politikalarının ülke dinamikleri göz ardı edilerek uygulanması sonucunda yoksulluk ve buna paralel olarak gelir dağılımında ortaya çıkan eşitsizliklerle yüzyüze gelmiştir. Dünya iktisat yazınına hakim olan yoksulluk ile gelir dağılımı gibi sosyal açıdan hayati önem taşıyan ekonomik kriterleri ikinci plana iten bu yeni liberal yaklaşımın ülkemizde her geçen gün daha da keskin bir biçimde benimsenmesi sosyo-ekonomik problemleri giderek büyütmekte, aynı zamanda bu problemleri çözmek için geliştirilmesi gereken politikaların hayata geçirilmesini de zorlaştırmaktadır.

Ülke genelindeki gelir dağılımı eşitsizliği kadar, bölgeler arasındaki eşitsizlik de sosyoekonomik açıdan hayati önem taşımaktadır.¹ Gün geçtikçe olumsuz etkilerini daha da yoğun hissettiğimiz göç ve çarpık kentleşme, özünde, milli gelirin bölgelere son derece eşit olmayan koşullarda dağılmasının ve bölgeler arası gelir dağılımında yaşanan eşitsizliğin bir yansımasıdır. Makro ekonomik çerçeveye böyle bir perspektiften bakınca da kapsamlı bir şekilde analizin ihtiyaç duyulan konulardan birinin, coğrafi bölgeler arasında ve her bir coğrafi bölgeyi oluşturan iller arasında gelir dağılımının incelenmesi olduğu açıktır. Özellikle 1994 ve 2001 yılında yaşanan iki büyük ekonomik krizin böyle bir çalışmayı daha da önemli hale getireceği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Bu açıdan, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), bu bölgede ortaya çıkan yoksulluk ve buna paralel olarak gelişen gelir dağılımdaki eşitsizlikleri azaltmak yolunda atılmış en önemli bölgesel projedir. Bu projenin başarılı bir şekilde tamamlanıp hayata geçirilmesi halinde bölgenin gelir düzeyinin ve hayat standartlarının yükseleceği açıktır. Fakat, kanımızca, GAP projesinin olası pozitif etkilerinden bahsetmeden önce, bölgenin şu andaki yoksulluk ve gelir dağılımı gibi sosyo-ekonomik koşullarının diğer bölgelerle kıyaslanması yerinde olacaktır.

Bu çalışma, yukarıda bahsettiğimiz olgulardan yola çıkarak GAP bölgesinin illeri arasında gelir dağılımını karşılaştırmaktadır. Gelir dağılımını ölçmede kullanılan çeşitli yöntemler kullanarak, bu bölgenin gelir dağılımı açısından konumu belirlenecektir. Böyle bir çalışmanın GAP projesinin tamamlandığı dönemde bir kez daha yapılması, Cumhuriyet tarihinin en büyük projelerinden birinin sosyo-ekonomik dengeleri ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ne ölçüde değiştirdiğini göstermesi açısından çok anlamlıdır. Ayrıca, gelir dağılımının daha olumsuz geliştiği GAP illerinin tespit edilmesi, bölgesel sosyal politikalar tasarlanırken bu illere öncelik verilmesini de gündeme getirecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde GAP bölgesinin sosyal ve ekonomik yapısı kısaca özetlenecektir. Üçüncü bölümde anket çalışması ve veri seti tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde Türkiye geneli ve bölgeler açısından yoksulluk sınırı belirlenecektir. Çalışmanın beşinci bölümünde çalışmada kullanılan gelir dağılımını ölçme metodları özetlenerek, eşitsizlik ölçütlerinin karşılaştırılması yapılacaktır. Altıncı bölümde, Türkiye geneli ve bölgeler açısından gelir dağılımı analiz edilecektir. Yedinci bölümde GAP bölgesindeki illerimizin gelir dağılımı açısından karşılaştırması yapılacak ve sonuç bölümü ise yapılan çalışmayı özetledikten sonra uygulanması gereken sosyal politikaların önemine dikkat çekilecektir.

* Doç. Dr., *Bilkent Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi*

** Yrd. Doç. Dr., *Bilkent Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi*

¹ Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliği konusundaki daha önceki araştırmaların hemen tümü DİE tarafından yapılan 1994 Gelir ve Hanehalkı Araştırmasının verilerini kullanmıştır. Söz konusu araştırmalar şunlardır: (Akder 1999; Dağdemir 1999; Dansuk 1996; Dumanlı 1996; Uygur ve Kasnakoğlu 1998; Dumanlı ve Bulutay 2000; Erdoğan 1996, 2000; Özer 2001; Pamuk 2000; Dünya Bankası 2000; Sönmez 2001; DPT 2000).

2. GAP BÖLGESİ

Temelinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölgede yaşanan ve yukarıda değinilen olumsuzlukları gidermeyi hedefleyen GAP, proje alanı olarak Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Sulama ve hidroelektrik amaçlı olarak 1970'li yıllarda başlayan ve 32 milyar ABD doları maliyeti olan proje, zamanla çok sektörlü ve sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma planına dönüştürülmüştür.² Bu kapsamda 2001 sonuna kadar projenin nakdi gerçekleşmesi 48.1% düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Gerçekleşme, sektörler baz alındığında, enerji projeleri bakımından 12%, sosyal sektörlerde ise 58% düzeyindedir. Projenin ekonomik boyutu kadar, hem toplam geliri hem de gelir dağılımını iyileştirerek, eşitlikçi, katılımcı ve demokratik bir toplum yaratma hedefi de önemlidir. Bunun içinde bir dizi sosyal proje yürütülmüş ve yürütülmektedir. Uluslararası bazda ise, ABD, Kanada, İsrail ve bazı Avrupa ülkeleri ile Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar GAP'a çeşitli projeler yoluyla finansal katkı sağlamışlardır. Projenin sosyal politika hedefleri arasında kadın ve genç nüfusa öncelik vermek, yerel ve ulusal kültürün olumlu bir sentezini oluşturmak, dinamik bir tarımsal altyapı oluşturarak mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek, genç nüfusu gerek kısa gerekse orta vadede etkin kılacak mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek, koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak, kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek, göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek gibi bölgedeki olumsuzlukları en aza indirecek politikalar bulunmaktadır. Kısacası GAP, Mezopotamya'ya medeniyeti yeniden getirmeyi amaçlamıştır.

Bu çalışmanın odaklandığı iki kriter olan yoksulluğu ve gelir dağılımını düzeltmesi beklenen diğer bazı bölgesel politikalar da şunlardır:

- Kadınlar İçin Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin Kurulması
 - Sulama Dışı Alanlarda Halkın Gelir Düzeyinin Yükseltilmesi
 - GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri
 - Kentsel Enformal Sektörde İstihdamın Artırılması Projesi
 - Üniversiteli Girişimciler Projesi
 - Eğitim Kurumlarının Güçlendirilmesi ve Taşınmalı Eğitim Projesi
 - Sözleşmeli Hayvancılık Projesi
 - Ortak Makine Kullanımı Projesi
 - Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Alt Bölge Gelişme Planı

3. ÖRNEKLEM ve VERİLER

Bu araştırmada 2001 yılında anket yoluyla toplanan bilgiler kullanılmıştır.³ Örneklem, çok aşamalı ve katmanlı kümeleme tekniğiyle alınmıştır ve gerek bölgeler, gerekse kırsal-kentsel yerleşimler arasında karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Örneklem tasarımı, ilk aşamada, ülkenin 7 bölgeye ayrılmasını gerektirmektedir. İkinci aşamada, her bir bölgedeki yerleşim birimleri, nüfus olarak 0-2000, 2000-5000, 5000-10000, 10000-20000, 20000-50000, 50000-100000, 100000-150000 ve 150.000'den fazla nüfuslu yerleşimler olmak üzere nüfus katmanlarına bölünmüştür. Kümeler, her bir nüfus katmanı içinde yer alan 30 hanenin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Son aşamada ise, rasgele seçim tekniğiyle her bir nüfus katmanı içindeki kümeler seçilmiştir. Bu yolla elde edilen kümeler, nüfus içindeki ağırlıklarıyla orantılıdır. 8000 hane olarak tespit edilen örneklem büyüklüğü aşağıdaki süreç takip edilerek küçültülmüştür. Kümeler, ilgili katman bilgilerinden ayrıştırılarak her birine rasgele numaralar verilmiştir. Bunların yüzde 50'si bilgisayar yoluyla rasgele seçilmiştir. Daha sonra seçilen kümeler ilgili katman bilgileriyle yeniden birleştirilmiştir. Yanıt vermeme durumlarından kaynaklanabilecek kayıplar da düşünülerek örneklem büyüklüğü 4.300 hane olarak belirlenmiştir. Her hane için, ilk adreste kimsenin bulunamaması durumunda başvurulacak bir yedek belirlenmiştir. Örnekleme, 1997 Nüfus Sayımı idari bölümlenmeleri esas alınmıştır. Örnekleme 63 il yer almaktadır. Bu illerin 7'si Akdeniz, 8'i

² GAP projesi hakkında daha fazla bilgi için www.gap.org.tr adresinden yararlanılabilir.

³ Bu çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası tarafından yapılan *Fakirlik ve Gelir Eşitsizliği* raporundan alınmıştır. Basılmamış bu çalışma ODTÜ Sosyoloji bölümü tarafından hazırlanmıştır.

Ege, 10'u Marmara, 7'si Güneydoğu, 8'i Doğu, 11'i Orta Anadolu, 12'si ise Karadeniz bölgelerindedir. Güney Doğu Anadolu'da veri toplanan 7 il: Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Kilis'tir. Örnekleme çıkmadığı için Şırnak ve Batman analize dahil edilememiştir. Çalışmada Güney Doğu Anadolu ile GAP bölgesi aynı anlamda kullanılmıştır. Anket uygulamaları 16 Temmuz-25 Eylül 2001 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmadaki analiz birimi hanedir. Bu araştırma, hem yoksulluk sınırlarının hesaplanmasında, hem de eşitsizliklerin belirlenmesinde hane gelirini kullanmıştır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye'de ve GAP bölgesindeki gelir dağılımına ilişkin önemli eğilimler belirlenmeye çalışılacaktır.

4. TÜRKİYE GENELİ ve BÖLGELER AÇISINDAN YOKSULLUK SINIRININ BELİRLENMESİ

Yoksulluk sınırıyla ilgili birinci ölçü hane gelirini esas alır ve yarım medyan değerini yoksulluk sınırı olarak belirler. Buna Düşük Gelir Ölçüsü (DGO) diyeceğiz.⁴ Medyanın yarısını hesaplamak için veriler 7 bölge değişkenine ayrıştırılmış ve yarı-medyan her bölge için bulunmuştur. Yarı-medyan değeri, yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Bölgeler ortalama gelir düzeylerine göre karşılaştırıldıklarında ilk sırayı Marmara bölgesi almakta, bu bölgeyi Akdeniz, Orta Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ortalama gelirlerde önemli farklılıklar olmasına karşın medyanlarda görülen farklılaşma daha azdır.

Yarı medyan değerini fakirlik çizgisi ayırım noktası olarak aldıktan sonra haneler aşağıdaki beş kategoriye ayrılmıştır:

1. Gelirleri yarı medyan gelirin altında olan haneler
2. Gelirleri yarı medyan gelirin üzerinde, ancak medyan gelirin altında olan haneler
3. Gelirleri medyan (ortalama) gelir ile bunun iki katı arasında olan haneler.
4. Gelirleri medyan gelirin iki ile üç katı arasında olan haneler.
5. Gelirleri medyan gelirin üç katından daha fazla olan haneler.

⁴ Bknz. Orshansky, M., (1965a,b).

Tablo 1: Bölgelere ve Yere Göre Yoksulluk Sınırı Altındaki Hane Halkı Yüzdesi

Bölge	Toplam hane geliri*					Toplam
	1.00	2.00	3.00	4.00	5.00	
1 Akdeniz	115 23.3%	164 33.3%	140 28.4%	49 9.9%	25 5.1%	493 100.0%
2 Ege	146 28.7%	193 37.9%	140 27.5%	19 3.7%	11 2.2%	509 100.0%
3 Marmara	164 13.6%	385 32.0%	471 39.2%	118 9.8%	64 5.3%	1202 100.0%
4 Güneydoğu (GAP)	102 34.7%	136 46.3%	53 18.0%	3 1.0%	- -	294 100.0%
5 Doğu	70 24.6%	111 38.9%	89 31.2%	12 4.2%	3 1.1%	285 100.0%
6 Orta Anadolu	156 22.0%	238 33.5%	218 30.7%	68 9.6%	30 4.2%	710 100.0%
7 Karadeniz	98 20.9%	182 38.8%	155 33.0%	27 5.8%	7 1.5%	469 100.0%
Yer						
Kentsel	626 19.0%	1139 34.6%	1131 34.4%	267 8.1%	129 3.9%	3292 100.0%
Kırsal	225 33.6%	270 40.3%	135 20.1%	29 4.3%	11 1.6%	670 100.0%
Türkiye	851 21.5%	1409 35.6%	1266 32.0%	296 7.5%	140 3.5%	3962 100.0%

* 1 Yoksulluk sınırı altında

2 Yoksulluk sınırı ile medyan arasında .

3 Medyan ile iki medyan arasında

4 İki medyan ile üç medyan arasında

5 Üç medyandan fazla

Tablo 1, her bölgede, gelirleri yoksulluk sınırının altında ya da üstünde olan haneleri göstermektedir. Birinci sütunda yüzdeler yoksulluk oranları olup, aynı zamanda yüzde olarak ifade edilmiş sayım endeksi (Kafa sayısı endeksi, head count index) biçiminde de adlandırılmaktadır.⁵ Güneydoğu Anadolu Bölgesi yoksulların en fazla yoğunlaştığı bölgedir. Buna karşılık yoksulların görece en az olduğu bölge Marmara Bölgesi'dir. İlginç olan nokta, Doğu'daki yoksul sayısının Ege'den daha az olmasıdır. Bu durum, ellerinde hiçbir şey olmayan yoksul hanelerin Güneydoğu'ya ve bu arada başta İzmir olmak üzere Ege'nin diğer illerine göç etmiş olmalarıyla açıklanabilir. Görüldüğü kadariyle, yoksulluk da yoksullarla birlikte göç etmektedir.

Gelirleri yoksulluk sınırının üzerinde, ancak bölge ortalamasının altında olan haneler de yoksulluk sınırının altında olanlara eklendiğinde Güneydoğu Anadolu yüzde 81 ile ilk sırada yer almakta, bu bölgeyi Ege (% 66.6), Doğu Anadolu (% 63.5), Karadeniz (%59.7), Akdeniz (56.6 %), Orta Anadolu (%55.5) ve Marmara (%45.7) izlemektedir. Bölgede yaşanan ağır sonuçlu iki depreme karşın Marmara Bölgesi her bakımdan daha iyi durumda görünmektedir. Yoksullukta kırsal-kentsel kesim farklılıklarına gelince; kentsel alanlarda yoksulluk diğerine göre daha azdır (sırasıyla % 19 ve % 33.6).

5. GELİR DAĞILIMINI ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Aşağıda detaylarıyla belirtilen ve karşılaştırılan yöntemler gelir dağılımını ölçmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ölçmek için Kullback-Liebler ölçütünün daha iyi sonuç verdiği görülmüştür. Aşağıda kullanılan Talep (Demand) ve Rezerv (Reserve) katsayılarını

⁵ Göreli mutlak ve yoksulluk tanımları için bkz. Atkinson, A. ve Bourguignon, F., 1999 ve Bourguignon, F., 1999.

içeren D&R katsayısı da bu ölçüte dayanmaktadır. Göreceli eşitsizlik ölçütleri ekonomi, sosyoloji, biyoistatistik gibi bir çok alanda kullanılmaktadır.

A_i 'nin grup 'i' nin büyüklüğü, E_i 'nin de grup 'i' nin varlığı olduğunu belirtip bu katsayıları kısaca tanımlarsak:

- 1) **Talep (Demand) Katsayısı:** Her bir gruptaki insan sayısı olan A 'nın yeniden dağılımlandırılması yolu ile dağılım eşitsizliğini gösterir. Bu katsayı Atkinson endeksi ile hemen hemen benzerdir. Bu katsayı toplumlardaki eşitsizlikleri belirtmek için kullanılır. Talep katsayısı Theil ölçütü ile de ilişkilidir.
- 2) **Rezerv (Rezerve) Katsayısı:** Her bir grubun varlığı olan E 'nin yeniden dağılımlandırılması yolu ile dağılım eşitsizliğini gösterir. Bu katsayı daha çok varlıklı toplumlardaki eşitsizlikleri belirlemek için kullanılır. $Z_{Reserve}$ ile Z_{Demand} arasındaki tek fark A ile E 'nin yer değiştirmesidir. Yüksek hareketli bileşenler A 'ya yani grup büyüklüğüne uygulandığında yada düşük hareketli bileşenler E 'ye uygulandığında $Z_{Reserve}$ ' e ihtiyaç duyulmaz. Ama $Z_{Reserve}$ buna rağmen D&R endeksini elde etmede $(1-Z_{Demand}) \times (1-Z_{Reserve})$ hesaplanarak kullanılabilir.
- 3) **D&R Katsayısı:** Hem A hem de E 'nin bileşenleri yeniden dağılımlandırılabiliriyorsa bu katsayıyı kullanabiliriz. Bu katsayı, varlık ve gelirin, rastlantısal olarak bireylere dağıtılmasını temel alarak gerçek ekonomilere uygulanabilir. D&R katsayısı direk olarak Kullback-Liebler katsayısına bağlıdır. $Z_{D\&R}$ aynı zamanda E ve A dışındaki değişkenler için de tanımlanabilir.
- 4) **Hoover Katsayısı:** Eşitliğe ulaşmak için toplam varlığın ya da nüfusun 'ne kadarının' yeniden dağılımlandırılması gerektiği öğrenilmek isteniyorsa Hoover Katsayısı kullanılmalıdır. Hoover katsayısı normalize edilmiş ortalamadan oransal anlamda sapma olarak açıklanabilir. Sadece basit oransızlıkların bir ölçütü olarak kullanılır. Bu yüzden bu katsayı diğer tanımlanan katsayılar içinde en az hesaplanabilenidir.
- 5) **Coulter Katsayısı:** Eğer normalize edilmiş standart sapma karesinin kökü oransal olarak hesaplamak isteniyorsa bu katsayı kullanılabilir. Coulter katsayısı standart sapmanın bir bileşenidir.
- 6) **Gini Katsayısı:** Eğer başka Gini katsayıları ile karşılaştırma yapılacaksa Gini katsayısı kullanılabilir. Çünkü genellikle veriyi yüksek varlıklı ya da geliri gruplardan topluyorsak bu katsayı iyi sonuçlar vermemektedir. Ancak bu eksiklik eğer yüksek geliri toplumlar için eksik ya da güvenilmez veri tabanı ile çalışıyorsak işe yarayabilir. Bu yüzden de bu katsayı eğer orta gelir düzeyindeki değişimleri inceliyorsak ilginç bir göstere olabilir. Ancak Gini katsayısı ile eşitsizliğin artmasını gözlemlerken Hoover katsayısı ile eşitsizliğin azaldığını gözlemleyen örnekler de mevcuttur.

Eşitsizlik yukarıda referans olarak alınan dağılım, yani $A_i/E_i = A_{i+1}/E_{i+1}$ olarak tanımlanır. Bu tür bir yaklaşım da bütün payların eşit olarak dağıtılması anlamına gelir. Aşağıda, gelir veya varlık dağılımlarındaki eşitsizlikleri ölçen ölçütlerin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu katsayılardan ekonomi yazınında en çok kullanılanı Gini katsayısıdır. Ama bu katsayı her koşulda en uygun metod değildir. Eşitsizlik etkileri incelenirken, entropi ölçüleri olan Talep (Demand), D&R ve Hoover katsayıları kullanılmalıdır. Gini katsayısının yorumlanması ve hesaplanması her ne kadar kolay olsa da temel dezavantajı benzer ortalama gelir ve Gini katsayısına sahip olan toplumların çok farklı gelir dağılımlarına sahip olabilmeleridir. Gini katsayısı orta sınıfların dağılımlarındaki değişikliklere çok daha duyarlıyken, uçtaki durumlar için yeteri kadar duyarlı değildir.

Diğer yandan, Talep katsayısı hem yüksek hem de düşük gelir dağılım eşitsizliklerini inceler. Eğer iki ülkenin Lorenz eğrileri kesişiyorsa Gini katsayısı yerine bu ölçüt kullanılmalıdır. Gini katsayısının Hoover katsayısına göre avantajı verilen belli bir dağılım için bulunan Gini katsayısını diğer bütün dağılımlar ile karşılaştırabilmektir. Yüksek gelir düzeyindeki veriler toplandığı zaman ise bu katsayı yetersiz kalmaktadır.

6. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

Bu bölümde, Türkiye genelinde, kır-kent ayrımına ve bölgelere göre gruplar içindeki

En yoksul ve en zengin gruplara ilişkin Gini katsayıları, en yoksul haneler için alt, en zengin haneler içinse üst sınırlar açık olmak üzere, iki uç grubun kendi içlerindeki büyük eşitsizlikleri sergilemektedir. Buna göre en büyük eşitsizlikler, Türkiye’de en fazla gelire sahip hanelerin de içinde yer aldıkları en zengin grubun içinde görülmektedir. Eşitsizliklerin en fazla olduğu ikinci grubu ise en yoksul gelir grubu oluşturmaktadır. Yoksullar kategorisini yoksul haneler meydana getirmesine karşın, bunların kendi aralarında da büyük eşitsizlikler vardır. İkinci en yüksek Gini katsayısı, en yoksullar olarak sınıflandırılan hanelerden daha da yoksul olanların bulunduğu ileri süren görece yoksulluk yaklaşımını destekler niteliktedir. Türkiye’de mutlak yoksulluk yaklaşımını yetersiz bulan nitel araştırmanın sonuçları da bu yöndedir. Kentsel ve kırsal alanlardaki eşitsizlikler de birbirine benzer durumdadır; ancak kırsal alanlarda iç eşitsizlikler biraz daha fazladır. Kırsal alanlardaki eşitsizlik, Türkiye genelindeki eşitsizlikle aşağı yukarı örtüşmektedir.

Tablo 2: Yoksulluk Gruplarına, Yerlere ve Bölgelere Göre Gini Katsayıları

A. Yoksulluk Grupları	Gini Katsayısı
Yoksulluk sınırının altında	.23
Yoksulluk sınırı ile medyan arasında	.15
Medyan ile iki medyan arasında	.12
İki ile üç medyan arasında	.06
Üç medyanın üzerinde	.29
B. Kır-Kent ayrımında	
Türkiye	.41
Kentsel	.40
Kırsal	.41
C. Bölgeler	
Akdeniz	.43
Ege	.39
Marmara	.41
Güneydoğu (GAP)	.36
Doğu	.39
Orta Anadolu	.39
Karadeniz	.34

Bölgelere gelindiğinde, iç eşitsizlikler açısından Akdeniz Bölgesi diğer bölgelerin önünde gitmektedir. Bunun ardından Marmara Bölgesi gelmektedir. Karadeniz ise bölge içi eşitsizliklerin en az olduğu bölgedir.

Tablo 3: 1968-94 Döneminde Bölgelere Göre Gelir Dağılımı (%) ve Gini Katsayıları

Bölge	AÜSBF 1968			DPT 1973			DİE 1987			DİE 1994		
	Hane	Gelir	Gini	Hane	Gelir	Gini	Hane	Gelir	Gini	Hane	Gelir	Gini
Ege-Marmara	30,7	39,3	.54	33,7	37,7	.47	37,0	45,0	.43	42,3	52,5	
Akdeniz	15,3	11,4	.53	15,2	13,2	.55	13,4	10,7	.42	12,5	11,0	
İç Anadolu	22,5	23,1	.55	21,9	23,4	.49	24,3	21,5	.43	17,9	15,4	
Karadeniz	17,7	14,7	.60	14,5	15,8	.53	10,6	8,9	.37	12,8	10,9	
Doğu-Güneydoğu (GAP)	13,8	11,5	.56	14,7	9,9	.51	14,7	13,9	.46	14,5	10,2	
Total	100,0	100,0	.56	100,0	100,0	.51	100,0	100,0	.44	100,0	100,0	

Kaynak: Dansuk 1996, s.38. ve s.57;

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF); Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)

Nüfus grupları arasında gözlenen genel eşitsizliklere koşut olarak, 1968’den bu yana bölgeler de kendi içlerinde önemli eşitsizlikler sergilemektedir. Dansuk (1996)’dan alınan bilgilerle derlenen Tablo 3, her bölge için Gini katsayılarıyla birlikte hane ve gelir yüzdelerini vermektedir. 1968 yılında eşitsizliğin en az olduğu bölge Akdeniz, en fazla olduğu yer ise Karadeniz idi. Bundan beş yıl sonra ülkedeki genel anlamda eşitsizlikler bir ölçüde törpülenirken, gelir Ege ve Marmara bölgelerinde görece daha eşit, Karadeniz’de ise eşitsiz bölüşülmekteydi. Bundan 15 yıl sonra, ülkedeki eşitsizlikler gene bir ölçüde törpülenmişti. Sürekli olarak nüfus yitiren Karadeniz bölgesinde eşitsizlikler diğer

bölgelere göre en aza inerken, gelir dağılımının en çarpık olduğu bölgeler Doğu ve Güneydoğu (GAP) idi. Bölgelerin kendi içlerindeki eşitsizliklere göre sıralanmalarında 1968 yılından bu yana değişimler olsa bile, bölgeler arasındaki eşitsizlikler önemini bugün de korumaktadır.

7. GAP İLLERİ ARASINDA GELİR DAĞILIMININ ÖLÇÜLMESİ

Bu bölümde, yukarıda tanımlanan gelir dağılımını ölçme yöntemleri kullanılarak GAP illeri arasındaki gelir dağılımı incelenmektedir. Kullanılan ölçümler sırasıyla Talep (Demand) katsayısı, Rezerv katsayısı, Hoover katsayısı, Coulter katsayısı ve Gini katsayısıdır. Tablo 4 GAP illeri arasındaki gelir dağılımını bu ölçümler yardımıyla göstermektedir.⁶

Tablo 4: GAP İlleri Arasında Gelir Dağılımı Eşitsizliği

İL	Demand	Reserve	Hoover	Coulter	Gini
Adıyaman	-1,15	1,71	0,02	0,03	0,01
Diyarbakır	-1,32	1,73	0,04	0,04	0,04
Gaziantep	-1,64	1,76	0,05	0,04	0,08
Mardin	-1,80	1,77	0,05	0,04	0,12
Siirt	-1,84	1,77	0,05	0,04	0,16
Şanlıurfa	-2,15	1,79	0,06	0,05	0,20
Kilis	-2,51	1,81	0,09	0,06	0,26

İlk olarak Gini katsayılarını yorumlayacak olursak, en büyük eşitsizliğe sahip ilimiz Kilis olurken, bu ili Şanlıurfa takip etmektedir. En olumlu sonuçları elde ettiğimiz ilimiz ise Adıyaman olarak görülmektedir. Bu tür bir sıralamayı diğer kullanılan bütün endeksler doğrulamaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar iktisat yazınında sıkça kullanılan metodlar ayrı ayrı uygulandığında değişmemektedir. Sonuçları izlenmesi gereken sosyal politikalar açısından yorumlayacak olursak, öncelik verilmesi gereken yerlerin başında il statüsüne henüz kavuşan Kilis'in geldiği açıktır. Yukarıda kullanılan istatistikler GAP illeri arasında gelir dağılımı açısından problemlerin olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak ülke genelindeki gelir dağılımı incelendiğinde GAP bölgesi için temel problem yoksulluk olarak şekillenmekte, gelir dağılımı çok olumlu olmasa bile gerek bölgenin diğer bölgelerle karşılaştırılması, gerekse bölgedeki illerin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan tablo karamsar olmayı gerektirmemektedir. Yapılması gereken, bölgenin toplam gelirini artırıcı ekonomik politikalar izlerken sosyal hedeflerin de göz önünde bulundurulması, yoksulluğu önleyici politikaların gelir dağılımına da pozitif etki yapmasını sağlamaktır.

8. SONUÇ

Geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren daha da baskın hale gelen neo-liberal iktisat politikaları, yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğini de beraberinde getirmiş, bu gelişmelerin etkileri hemen her ülkenin sosyal dinamiklerini de olumsuz etkilemiştir. Türkiye de bu bağlamda bir istisna oluşturamamış, gün geçtikçe artan yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin en yoksul bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde başlanan GAP, gerek bölgenin gelirini bütün olarak arttırmayı, gerekse bölge içindeki gelir dağılımını olumlu bir biçimde etkilemeyi hedeflemiştir. Önceki çalışmalar GAP bölgesinde yoksulluk sınırı ve altında yaşayan nüfusun çokluğuna dikkat çekerken gelir dağılımı eşitsizliği açısından diğer bölgelerle arasında çok fark bulamamışlardır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak bölgeyi oluşturan iller arasında gelir dağılımı eşitsizliği olup olmadığı da incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarının tutarlı olması için ekonomi yazınında eşitsizliği ölçmede kullanılan değişik metodlar uygulanmış ve tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Çıkan sonuçlara göre gelir dağılımında en iyi il Adıyaman, en kötü il ise Kilis olarak görülmektedir. GAP kapsamındaki sosyal ve ekonomik projeler tamamlandıktan sonra benzer bir çalışmanın tekrar edilmesi, projenin hedeflediği sosyal politikaların ne ölçüde başarılı olduğu ve projenin gerek hane halkı gerekse iller arasındaki gelir dağılımında olumlu bir etki yaratıp yaratmadığı konusunda önemli ipuçları verecektir.

⁶ Örneklem çıkmadığından Şırnak ve Batman analize dahil edilememiştir.

KAYNAKLAR

- Akder, H. (1999) Dimensions of Rural Poverty in Turkey, *Turkey Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study*, Vol. II, Dünya Bankası.
- Atkinson, A. ve Bourguignon, F., 1999, Poverty and Inclusion from a World Perspective, Paper presented at the Dünya Bankası Conference on Development, June, Paris.
- Bourguignon, F., (1999) "Absolute poverty, relative deprivation and social exclusion", Villa Borsig Workshop Series, Inclusion, Justice, and Poverty Reduction, Berlin, Villa Borsig, February 2-3, 1999.
- Dağdemir, Ö. (1999) Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluk Analizi 1987-1994, *H.Ü.İİBF Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1.
- Dansuk, E. (1996), Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi, Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000) Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Sekizinci Bölüm, Ankara.
- Dumanlı, R. (1996) Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Dumanlı, R. ve Bulutay, T. (2000) Türkiye'de Yoksulluk ve Azörgütlü Kesim. Enformel Kesim (II), Ankara: DİE Matbaası.
- Erdoğan, G. (1996) Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Erdoğan, G. (2000) "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler" in DİE, İşgücü Piyasaları Analizleri 1999 (1), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Eurostat, (2000), *European Social Statistics: Income, Poverty and Social Exclusion*, EC/Eurostat
- Orshansky, M., (1965a) "Counting the Poor: another look at the poverty profile", *Social Security Bulletin*, 28 (June):3-29.
- Orshansky, M., (1965b), "Who is Who Among the Poor: A Demographic View of Poverty", *Social Security Bulletin*, 28 (July):3-32.
- Orshansky, M. (1969), How poverty is measured, *Monthly Labor Review* 92, 37-41.
- Özer, H. (2001) Türkiye'de Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Doğrusal Harcama Sistemi Yaklaşımıyla Analizi, Ankara: DİE Matbaası.
- Pamuk, M. (2000) "Kırsal Yerlerde Yoksulluk" in DİE, İşgücü Piyasaları Analizleri 1999 (1), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Saunders, P. (1998), "Towards a Better Poverty Measure" in *Focus* Vol 19, no 2
- Sönmez, M. (2001) Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, İstanbul: Om Yayınevi.
- Şenses, F. (2001) Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları
- Uygun, S. ve Kasnaoğlu, Z. (1998), Estimation of Poverty Line: Türkiye 1994, Ankara, SIS.
- Dünya Bankası. (2000) Türkiye: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region.
- Dünya Bankası. (2001) World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, New York: Oxford University Press